

UO‘K(UDC, УДК): 82.01/.09

O‘ZBEK VA NEMIS MAQOLLARIDA GO‘ZALLIK KONSEPTINING PAREMIOLOGIK TADQIQI³¹

Sadullayeva Sapura Batirbek qizi

O‘qituvchi

Abu Rayhon Beruniy nomidagi

Urganch davlat universiteti

Urganch, O‘zbekiston

E-mail: sapurasadullayeva.94@gmail.com

ORCID ID: [0009-0008-9201-6021](https://orcid.org/0009-0008-9201-6021)

ANNOTATSIYA	KALIT SO‘ZLAR	
Maqolada ingliz va o‘zbek tillaridagi leksik dubletlar qiyoslanadi. Asosiy e’tibor ularning ma’nolari qanday farqlanishiga va qo‘llanishi uslub hamda registrlar bo‘yicha qanday taqsimlanishiga qaratiladi. Har ikki tilda dubletlar asosan til aloqalari natijasida paydo bo‘lgan: ingliz tilida skandinav tillari, fransuz va lotin tillari bilan, o‘zbek tilida esa fors va arab tillari, keyinroq rus va boshqa Yevropa tillari bilan aloqalar orqali. Maqolada bir manbaga borib taqaladigan etimologik dubletlar hamda kelib chiqishi har xil, ammo ma’nosi bir xil yoki juda yaqin bo‘lgan sinonimik dubletlar farqlanadi. Material sifatida leksikologik va leksikografik manbalar hamda muallifning kontekstual misollari olindi. Tavsifiy, qiyosiy-tipologik, komponent va kontekstual tahlil metodlari qo‘llanildi. Natijada semantik variatsiyaning uch turi aniqlandi: to‘liq ajralish, qisman ajralish va uslubiy farqlanish. Har ikki tilda o‘xshash uch bosqichli funksional model ham ko‘rsatildi: o‘z qatlam so‘zlari kundalik neytral nutqda, ilk o‘zlashmalar adabiy va ta’sirchan nutqda, kitobiy o‘zlashmalar esa rasmiy, diniy, ilmiy va idoraviy nutqda qo‘llanadi. Shuningdek, absolyut dubletlar barqaror emasligi aniqlandi: ular yo ma’no jihatdan farqlanadi, yo iste’moldan chiqadi. Natijalardan leksikologiya o‘qitishda, ikki tilli leksikografiyada va ingliz hamda o‘zbek tillari o‘rtasidagi tarjimada foydalanish mumkin.	leksik	dubletlar,
	etimologik	dubletlar,
	sinonimiya,	semantik
	variatsiya, funksional taqsimot,	
	o‘zlashma, registr, ingliz tili,	
	o‘zbek tili.	

Received: August 26, 2026

Accepted: September 7, 2026

Available online: October 25, 2026

³¹ **For citation (Iqtibos keltirish uchun, для цитирования):**

Sadullayeva S. O‘zbek va nemis maqollarida go‘zallik konseptining paremiologik tadqiqi. // Komparativistika (Comparative Studies). — 2026. — Vol.3, № 5(13) — B. 468-479.

PAREMIOLOGICAL STUDY OF THE CONCEPT OF BEAUTY IN UZBEK AND GERMAN PROVERBS

Sadullayeva Sapura Batirbek qizi

Teacher of

Urgench State University

named after Abu Rayhan Beruni

Urgench, Uzbekistan

E-mail: sapurasadullayeva.94@gmail.com

ORCID ID: [0009-0008-9201-6021](https://orcid.org/0009-0008-9201-6021)

ABSTRACT

This article examines the axiological verbalization of the concept of beauty in Uzbek and German paremiology from a comparative linguocultural perspective. The study focuses on identifying the semantic and value-based features of perceptions of beauty represented in paremiological units and on revealing their common and distinctive characteristics in the two linguocultures. Comparative-typological, conceptual, semantic, linguocultural and axiological methods are applied. The analysis shows that in Uzbek paremiological units beauty is closely associated with moral and spiritual qualities, whereas in German material aesthetic evaluation is linked to individual perception, personal choice and moral qualities. In both languages, the axiological relationship between external attractiveness and inner qualities occupies an important place. The comparison demonstrates that common semantic models are realized through different linguistic means and evaluative criteria under the influence of national and cultural values. The findings contribute to revealing the national-cultural specificity of the concept of beauty at the paremiological level and are relevant to the comparative study of value systems in Uzbek and German linguocultures.

KEYWORDS

Concept, concept of beauty, axiology, verbalization, paremiology, linguoculturology, comparative linguistics, Uzbek proverbs, German proverbs, value.

ПАРЕМИОЛОГИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ КОНЦЕПТА "КРАСОТА" В УЗБЕКСКИХ И НЕМЕЦКИХ ПОСЛОВИЦАХ

Садуллаева Сапура Батирбек кизи

преподаватель

Ургенчский государственный университет

имени Абу Райхана Беруни

Ургенч, Узбекистан

E-mail: sapurasadullayeva.94@gmail.com

ORCID ID: [0009-0008-9201-6021](https://orcid.org/0009-0008-9201-6021)

АННОТАЦИЯ				КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА	
В	данной	статье	в	сравнительно-	Концепт, концепт
лингвокультурологическом аспекте исследуется вербализация				красоты,	аксиология,
ценностной составляющей концепта красоты в узбекской и				вербализация, паремиология,	
немецкой паремиологии. Основное внимание уделяется				лингвокультурология,	
выявлению семантико-аксиологических особенностей				сравнительное языкознание,	
представлений о красоте, отражённых в паремиологических				узбекские	пословицы,
единицах, а также определению их общих и специфических черт				немецкие	пословицы,
в лингвокультурах двух народов. В исследовании использованы				ценность.	
сравнительно-типологический, концептуальный, семантический, лингвокультурологический и аксиологический методы анализа. Установлено, что в узбекских паремиологических единицах красота тесно связана с нравственными и духовными качествами, тогда как в немецких пословицах эстетическая оценка соотносится с индивидуальным восприятием, личным выбором и нравственными качествами. В обоих языках важным аксиологическим фактором является соотношение внешней привлекательности и внутренних качеств человека. Сравнительный анализ показывает, что общие семантические модели реализуются различными языковыми средствами и формируются под влиянием национально-культурных ценностей. Полученные результаты имеют значение для выявления национально-культурной специфики концепта красоты на паремиологическом уровне и сравнительного изучения ценностных систем узбекской и немецкой лингвокультур.					

KIRISH

Antropotsentrik tilshunoslikda til xalqning tarixiy xotirasi, madaniy tajribasi va qadriyatlar tizimini aks ettiruvchi lingvomadaniy hodisa sifatida talqin etiladi. Konsept til, tafakkur va madaniyat o'rtasidagi o'zaro munosabatni namoyon etuvchi mental-lisoniy tuzilma bo'lib, inson ongida madaniyatning aks etish shakllaridan biri sifatida qaraladi (Stepanov, 2004). Uning mazmunida muayyan xalqning milliy-madaniy dunyoqarashi va qadriyatlar tizimi mujassamlashadi (Maslova, 2001). Konsept tuzilishida tushunchaviy va obrazli belgilar bilan bir qatorda qadriyat komponenti ham muhim o'rin egallaydi (Karasik, 2002). Shu nazariy qarashlardan kelib chiqib, go'zallikni nafaqat estetik belgi, balki muayyan lingvomadaniyatga xos qadriyatlar, baholash mezonlari va madaniy tasavvurlarni aks ettiruvchi ko'p qatlamli konsept sifatida tadqiq etish mumkin. Paremiologik birliklar xalqning hayotiy tajribasi, ijtimoiy me'yorlari va qadriyatlarini umumlashtiruvchi barqaror birliklar sifatida konseptlarni o'rganishda muhim lingvomadaniy material hisoblanadi. Maqollarda jamiyatning tarixiy tajribasi va madaniy qadriyatlari umumlashgan holda aks etib, avloddan avlodga uzatiladi (Permyakov, 1988; Mieder, 2004). O'zbek tilshunosligida konsept, lisoniy tafakkur va lingvomadaniy munosabatlar N. Mahmudov, Sh. Safarov hamda A.E. Mamatov tadqiqotlarida turli jihatdan yoritilgan (Mahmudov N., 2012; Safarov Sh., 2006; Mamatov A.E., 2013).

Go'zallik konsepti turli tillarda o'rganilgan bo'lsa-da, uning o'zbek va nemis paremiologik birliklaridagi aksiologik verbalizatsiyasini bir xil semantik modellar asosida qiyoslash alohida ilmiy ahamiyatga ega. Tadqiqotning maqsadi o'zbek va nemis maqollarida go'zallik tasavvurini qiyoslash, konseptning asosiy aksiologik-semantik modellarini aniqlash hamda ularning mushtarak va milliy-lisoniy xususiyatlarini ochib berishdan iborat. Ilmiy yangilik go'zallikning ikki til paremiologiyasidagi aksiologik mazmunini alohida leksik birliklar emas, balki o'zaro bog'langan semantik modellar tizimi sifatida tavsiflash bilan belgilanadi.

ASOSIY QISM

Materialni tanlashda go'zallik, husn, chiroy hamda nemischa schön va ular bilan semantik bog'langan baholovchi komponentlar qatnashgan birliklar asosiy

mezon sifatida olindi. Tahlilda qiyosiy-tipologik, semantik, konseptual, oppozitsion, lingvokulturologik va aksiologik metodlardan foydalanildi. Avval har bir maqoldagi baholovchi komponentlar va semantik munosabatlar aniqlandi, soʻng ikki til materialida funksional jihatdan yaqin modellar qiyoslandi. Qiyoslashda soʻzma-soʻz ekvivalentlikdan koʻra paremiologik birliklar asosidagi aksiologik invariantlarga ustuvor ahamiyat berildi.

Oʻzbek va nemis paremiologik materiallarining semantik, aksiologik va qiyosiy tahlili goʻzallik konseptining har ikki tilda faqat tashqi jozibadorlikni ifodalovchi estetik belgi sifatida emas, balki ichki fazilat, vaqt, muhabbat va subyektiv idrok, amaliy manfaat hamda ijobiy yoki salbiy oqibat bilan munosabatda baholanuvchi koʻp qatlamli qadriyat ekanligini koʻrsatdi. Shu asosda goʻzallik konseptini verbalizatsiya qiluvchi bir qator aksiologik-semantik modellar ajratildi. Bulardan birinchisi tashqi goʻzallik va ichki fazilatning aksiologik munosabatidir. Oʻzbek paremiologiyasida goʻzallikning aksiologik mazmunini shakllantiruvchi asosiy modellardan biri tashqi husnni insonning ichki axloqiy sifatlari bilan qiyoslashga asoslanadi. “*Husn husn emas, odob husn*” maqolida tashqi goʻzallikning mustaqil qadriyat sifatidagi mavqei qayta baholanadi (Mirzayev va boshq., 2005, 83). Maqol tarkibidagi *husn* leksemasining takrorlanishi semantik qayta talqin vositasi vazifasini bajaradi: birinchi *husn* jismoniy jozibadorlikni anglatrsa, ikkinchisi *odob* bilan semantik tenglashtirilib, axloqiy-estetik mazmun kasb etadi. Natijada *jismoniy husn* va *axloqiy husn* yoʻnalishidagi aksiologik siljish yuzaga keladi.

“*Husn xulqi bilan chiroyli*” maqolida mazkur model boshqa semantik mexanizm orqali ifodalanadi (Mirzayev va boshq., 2005, 83). Bunda husn inkor qilinmaydi, balki uning ijobiy qiymati *xulq* bilan shartlanadi. Demak, birinchi maqolda *odob* tashqi husndan yuqori qoʻyilsa, ikkinchisida *xulq* husnning qiymatini belgilovchi axloqiy mezon vazifasini bajaradi. Shu tariqa *husnning odobvaxulq* bilan semantik-aksiologik bogʻlanishi goʻzallik konseptining axloqiy komponentini yuzaga chiqaradi.

Mazkur model nemis paremiologiyasida ham kuzatiladi. “*Schön ist schön, doch brav ist schöner*” (Wander, 1873, 31) maqolida *schön* – *brav* – *schöner* munosabati orqali aksiologik gradatsiya yuzaga keladi: tashqi goʻzallikning ijobiy qiymati saqlanadi, biroq *brav* bilan ifodalangan axloqiy sifat undan yuqori

baholanadi “*Schön ist, was gut, hässlich, was böse ist und thut (tut)*” hamda “*Schön ist, was schön thut (tut)*”(Wander, 1873, 40-41) birliklarida esa go‘zallikning semantik doirasi tashqi ko‘rinishdan insonning axloqiy xususiyati va xatti-harakatiga tomon kengayadi.

Qiyosiy jihatdan, o‘zbek tilidagi *husn – odob/xulq* va nemis tilidagi *schön – brav/gut* munosabatlari leksik ekvivalentlikni emas, balki mushtarak aksiologik invariantni namoyon etadi: har ikki paremiologik tizimda tashqi jozibadorlikning qiymati ichki axloqiy fazilat bilan munosabatda belgilanadi. Farq ushbu invariantning verbalizatsiya usulida ko‘rinadi, o‘zbek materialida tashqi husn *odob* va *xulq* orqali qayta baholansa, nemis materialida *brav, gut* birliklari hamda xatti-harakatni baholovchi konstruksiyalar orqali ichki fazilatning aksiologik ustuvorligi ifodalanadi.

Har ikki til materialida kuzatiladigan yana bir model go‘zallikning vaqtga bo‘ysunuvchi, o‘tkinchi qadriyat sifatida konseptuallashtirilishidir. O‘zbek tilidagi “*Umr o‘zar, husn to‘zar*” maqolida *umrvahusn* tushunchalari vaqt semantikasi doirasida o‘zaro bog‘lanadi. *O‘zar – to‘zar* fe’llarining struktur-fonetik parallelligi mazmuniy bog‘liqlikni kuchaytirib, tashqi husnning doimiy emasligini ifodalaydi. Bu yerda vaqt go‘zallik qiymatini chegaralovchi asosiy omil vazifasini bajaradi.

Nemis paremiologiyasida ushbu model “*Allzu schön kann nicht lang‘ bestehn*”, “*Allzu schön wird bald vergehn*”, “*Schön bleibt nicht lange schön*”, “*Schön muss vergehn*”, “*Schön währt nicht lange*” kabi birliklarda verbalizatsiya qilinadi. Ulardagi *lang – bald, bleiben – vergehen* kabi temporal va protsessual munosabatlar tashqi go‘zallikning barqaror emasligini ifodalaydi. Ayniqsa, *vergehen* leksemasi go‘zallikning vaqt ta’sirida yo‘qolishi semasini aktuallashtiradi.

O‘zbekcha “*Umr o‘zar, husn to‘zar*” va nemischa “*Schön bleibt nicht lange schön*” leksik-struktur jihatdan aynan mos kelmasa-da, ularni birlashtiruvchi aksiologik yadro mavjud: *jismoniy go‘zallik vaqt bilan chegaralangan qadriyatdir*. Shu sababli mazkur birliklarni funksional-semantik parallel sifatida baholash mumkin. Biroq bu xulosani universal qonuniyat sifatida mutlaqlashtirishdan ko‘ra, tahlil qilingan ikki til materialida mushtarak bo‘lgan aksiologik model sifatida talqin qilish maqsadga muvofiq.

Go‘zallik konseptining yana bir semantik qatlami uning baholovchi subyektning hissiy munosabatiga bog‘liqligida namoyon bo‘ladi. O‘zbek tilidagi “*Chiroyli chiroyli emas, suyganing chiroyli*” maqolida tashqi estetik baho bilan subyektiv-emotsional baho qarama-qarshi qo‘yiladi (Mirzayev va boshq., 2005, 124). Birinchi *chiroyli* tashqi jozibadorlikni anglatasa, *suyganing chiroyli* konstruksiyasi go‘zallik mezonini obyektning tashqi xususiyatidan baholovchining hissiy munosabatiga ko‘chiradi. Natijada *tashqi chiroy va sevgi asosidagi subyektiv chiroy* modeli shakllanadi.

Nemis paremiologiyasida mazkur model “*Das ist schön, was den Leuten gefällt*”, “*Schön ist in der Welt, was dem Herzen gefällt*” va “*Schön ist schön, aber das ist schöner, das einem gefällt*” (Wander, 1873, Bd. 3, Nr.6, 35, 38) kabi birliklarda namoyon bo‘ladi. Ulardagi *gefallen* semasi estetik bahoning individual idrokka bog‘liqligini ko‘rsatadi. Bu mazmun “*Schönheit liegt im Auge des Betrachters*” (Dudenredaktion, 2020, S. 910) birligida ham bevosita ifodalanib, go‘zallik bahosining kuzatuvchi nuqtayi nazariga bog‘liqligini ko‘rsatadi (Duden, 2020, 928) “*Der ist schön, den man im Herzen liebt*” maqoli esa o‘zbekcha “*Chiroyli chiroyli emas, suyganing chiroyli*” birligi bilan yaqin funksional-semantik parallel hosil qiladi: har ikki holatda sevgi go‘zallikni baholashning muhim mezoniga aylanadi.

Demak, go‘zallikning subyektiv-emotsional baholanishi ikki til materialida ham mavjud bo‘lib, go‘zallik konseptining mushtarak aksiologik qatlamlaridan birini tashkil etadi. Farq ushbu subyektivlikni ifodalash vositalarida namoyon bo‘ladi: o‘zbek maqolida *sevmoq* semasi markazlashsa, nemis birliklarida *gefallen* va *lieben* semalari faol qo‘llanadi.

Paremiologik material tashqi go‘zallikning faqat o‘tkinchi yoki ichki fazilatga nisbatan ikkilamchi qadriyat sifatida talqin qilinmasligini ham ko‘rsatadi. O‘zbek tilidagi “*Yaxshi qomat – yarim omad*” maqolida tashqi jismoniy jozibadorlik *omad* tushunchasi bilan bog‘lanadi (Mirzayev va boshq., 2005, 91). *Yarim omad* konstruksiyasi tashqi ko‘rinishni muvaffaqiyatning mutlaq sharti sifatida emas, balki unga ko‘maklashuvchi ijobiy imkoniyat sifatida baholaydi. Shu tariqa estetik qiymat pragmatik qiymat bilan uyg‘unlashadi.

Nemis tilidagi “*Wer schön ist, der ist nicht ganz arm*” (Wander, 1873, 74) maqolida ham tashqi go‘zallik metaforik tarzda muayyan “boylik” yoki resurs

sifatida konseptuallashtiriladi. *Nicht ganz arm* konstruksiyasi go‘zallikni moddiy boylikka to‘liq tenglashtirmaydi, biroq uni insonning muayyan afzalligi sifatida baholaydi. Shu nuqtayi nazardan, o‘zbek tilidagi *yarim omad* va nemis tilidagi *nicht ganz arm* obrazlari o‘rtasida funksional-aksiologik parallellik mavjud: har ikki holatda go‘zallik muayyan ijobiy imkoniyat sifatida verbalizatsiya qilinadi. Bu holat go‘zallik konseptining aksiologik strukturasi biryoqlama emasligini, uning qiymati semantik kontekstga qarab o‘zgarishini ko‘rsatadi.

Nemis paremiologik materialida go‘zallikning estetik qiymati kundalik amaliy manfaat bilan ham qiyoslanadi. “*Schön brockt man nicht in die Schüssel*” (“Chiroyni kosaga solib bo‘lmaydi.”) (Wander, 1873, 27). maqolida go‘zallik bilan moddiy ehtiyojni anglatuvchi *Schüssel* obrazi qarama-qarshi qo‘yiladi. Maqol go‘zallikni butunlay qadrsizlantirmaydi, balki uning insonning amaliy ehtiyojlarini bevosita qondira olmasligini ta’kidlaydi. Mazkur mazmun “*Schön dienet nirgends zu, als zur Augenweyd*” (*Augenweide*) (“Go‘zallikning foydasi faqat ko‘zni quvontirishdadir.”) (Wander, 1873, 29) birligida yanada ochiq ifodalanib, go‘zallikning funksiyasi estetik zavq bilan chegaralanadi. Natijada go‘zallik hamda amaliy foyda oppozitsiyasi yuzaga keladi.

Tahlil qilingan o‘zbek maqollari orasida mazkur modelga bevosita mos parallel aniqlanmadi, shu bois bu xususiyatni faqat nemis paremiologiyasiga xos deb baholashga asos yetarli emas.

Nemis paremiologiyasida tashqi jozibadorlikning ichki ijobiy mohiyatni kafolatlamasligini ifodalovchi birliklar ham uchraydi. “*Schön von aussen, drin voll Grausen*” va “*Schön vorm Mund, falsch im Grund*” maqollarida *aussen – drin* hamda *schön – falsch* oppozitsiyalari tashqi ijobiy taassurot bilan ichki salbiy mohiyat o‘rtasidagi aksiologik nomuvofiqlikni yuzaga chiqaradi (Wander, 1873, 58).

O‘zbek paremiologiyasida tashqi va ichki sifatlarning qiyosiy baholanishi “*Aqlli xotin — uy ko‘rki, chiroyli xotin — ko‘cha ko‘rki*” maqolida o‘ziga xos tarzda namoyon bo‘ladi (Mirzayev va boshq., 2005, 176). Maqoldagi *aqlli – chiroyli* hamda *uy ko‘rki – ko‘cha ko‘rki* munosabatlari shaxsning intellektual fazilati bilan tashqi jozibadorligini aksiologik jihatdan farqlaydi. *Chiroyli* leksemasi tashqi estetik

qiymatni ifodalasa, *aqlli* leksemasi shaxsning ichki-intellektual sifatini yuzaga chiqaradi. *Uy ko'rki – ko'cha ko'rki* qarama-qarshiligi esa bu ikki sifatning ijtimoiy qiymatini farqlashga xizmat qiladi: maqol semantikasida aqlning qiymati tashqi chiroyga nisbatan ustuvorroq pozitsiyada namoyon bo'ladi.

Demak, ikki til materialida “tashqi – ichki” konseptual munosabati mushtarak bo'lsa-da, uning aksiologik realizatsiyasi turlicha. Nemis maqollarida tashqi go'zallik ichki salbiy mohiyatga qarama-qarshi qo'yilsa, o'zbek maqolida tashqi chiroy ichki-intellektual fazilat bilan qiyoslanib, shaxsning ichki sifatiga yuqoriroq ijtimoiy qiymat yuklanadi.

Go'zallik konseptining ambivalentligi uning salbiy oqibat bilan munosabatida ham namoyon bo'ladi. O'zbek tilidagi “Go'zallik boshga balo” maqolida ijobiy estetik semantikaga ega *go'zallik* leksemasi salbiy konnotatsiyali *balo* tushunchasi bilan birlashtiriladi. Natijada go'zallikning o'zi salbiy qadriyatga aylanmaydi, balki uning muayyan noxush oqibatlarni yuzaga keltirish ehtimoli baholash markaziga chiqariladi.

Nemis tilidagi “*Schön macht Hochmuth, der nimmermehr gut thut (tut)*” (Wander, 1873, Bd. 3, Nr. 43) maqolida ham tashqi go'zallik salbiy oqibat bilan sababiy munosabatga kirishadi. Bunda *schön – Hochmut* bog'lanishi go'zallikning kibrni yuzaga keltirishi mumkinligini, kibr esa salbiy baholanishini ko'rsatadi.

Leksik va obrazli tuzilishidagi farqlarga qaramay, ikki birlikni go'zallik va ehtimoliy salbiy oqibat aksiologik modeli birlashtiradi. Bu holat go'zallikning paremiologik verbalizatsiyasida ijobiy va salbiy baholarning birgalikda mavjudligini, ya'ni konseptning ambivalent xususiyatini tasdiqlaydi.

O'tkazilgan tahlil o'zbek va nemis paremiologiyasida go'zallik konseptining aksiologik strukturasi biryoqlama emasligini ko'rsatdi. Tahlil qilingan birliklarda tashqi jozibadorlikning qiymati ichki fazilat, vaqt, subyektiv-emotsional munosabat, pragmatik manfaat hamda ehtimoliy oqibat kabi boshqa konseptual komponentlar bilan aloqada shakllanadi. Qiyosiy tahlil ikki til o'rtasidagi mushtaraklik ko'pincha so'zma-so'z paremiologik ekvivalentlarda emas, balki funksional-semantik parallellar va aksiologik invariantlarda namoyon bo'lishini ko'rsatdi. Jumladan, ichki fazilatning tashqi husndan ustun qo'yilishi, jismoniy go'zallikning vaqt bilan

chegaralanishi, estetik bahoning hissiy munosabatga bogʻliqligi hamda goʻzallikning ijobiy va salbiy oqibatlar bilan bogʻlanishi ikki til materialida mushtarak modellarni yuzaga keltiradi. Shu bilan birga, mushtarak aksiologik modellar har bir tilda oʻziga xos leksik, obrazli va struktur vositalar orqali verbalizatsiya qilinadi. Oʻzbek materialida *husn, odob, xulq, umr, sevmok, omad* kabi birliklar konseptning asosiy semantik munosabatlarini yuzaga chiqarsa, nemis materialida *schön, brav, gut, vergehen, gefallen, lieben, arm, falsch, schlimm* kabi birliklar hamda *aussen – innen, schön – brav, bleiben – vergehen* singari oppozitsion va gradatsion munosabatlar faol ishtirok etadi.

Tahlil goʻzallik konseptining aksiologik valentligini ham koʻrsatadi. Tashqi jozibadorlik ayrim paremiologik birliklarda oʻtkinchi yoki ichki fazilatga nisbatan ikkilamchi qadriyat sifatida baholansa, boshqa birliklarda ijobiy imkoniyat va pragmatik afzallik sifatida namoyon boʻladi; ayrim holatlarda esa ehtimoliy salbiy oqibat bilan bogʻlanadi. Demak, goʻzallikning paremiologik qiymati qatʼiy va oʻzgarmas emas, balki muayyan semantik kontekstda shakllanadigan koʻp qatlamli aksiologik tuzilma sifatida namoyon boʻladi.

Olingan natijalar konsept tuzilishida qadriyat komponentining muhim oʻrin tutishi haqidagi qarashlar (Karasik, 2002) hamda til birliklarida milliy-madaniy qadriyatlarning aks etishiga asoslangan lingvomadaniy yondashuv (Maslova, 2001) bilan uygʻunlashadi. Oʻzbek va nemis maqollari tahlilida goʻzallikning ichki fazilat, vaqt, hissiy munosabat va manfaat bilan bogʻliq holda baholanishi uning koʻp qatlamli aksiologik mazmunini namoyon etadi.

Tahlil maqollarning xalq tajribasi va qadriyatlarini umumlashtiruvchi barqaror paremiologik birliklar ekanligi haqidagi nazariy qarashlarga ham mos keladi (Permyakov, 1988; Mieder, 2004). Nemis materialida bir semantik modelning bir necha paremiologik variantlarda uchrashi muayyan aksiologik modelning barqaror verbalizatsiyasini koʻrsatadi.

Qiyosiy tahlil oʻzbek paremiologiyasini faqat jamoaviy-axloqiy, nemis paremiologiyasini esa faqat individual-subyektiv baholash bilan tavsiflash uchun yetarli asos bermaydi. Axloqiy va subyektiv-emotsional modellar har ikki til

materialida kesishadi. Shu bois milliy-lisoniy oʻziga xoslikni semantik modelning mavjud yoki mavjud emasligidan koʻra, uning qanday leksik va obrazli vositalar orqali verbalizatsiya qilinishida izlash maqsadga muvofiq.

Mazkur xulosalar tahlil qilingan paremiologik korpus doirasida chiqarilgan. Shu sababli aniqlangan xususiyatlarni butun oʻzbek yoki nemis lingvomadaniyatiga xos mutlaq belgilar sifatida emas, balki tahlil materialida kuzatilgan aksiologik tendensiyalar sifatida baholash ilmiy jihatdan asosli.

XULOSA

Oʻzbek va nemis maqollarining qiyosiy-semantik va aksiologik tahlili goʻzallik konseptining ikki lingvomadaniyatda koʻp qatlamli qadriyat sifatida verbalizatsiya qilinishini koʻrsatdi. Tashqi jozibadorlikning ichki fazilat bilan qiyoslanishi, vaqtga bogʻliqligi, subyektiv-emotsional idrok etilishi, pragmatik qiymat kasb etishi hamda ijobiy va salbiy baholanishi tahlil qilingan materialdagi asosiy semantik yoʻnalishlarni tashkil etdi.

Ikki til oʻrtasidagi mushtaraklik alohida maqollarning soʻzma-soʻz muvofiqligida emas, ularning asosidagi aksiologik-semantik modellarda namoyon boʻldi. Milliy-lisoniy oʻziga xoslik esa ushbu modellarni ifodalovchi leksik birliklar, obrazlar va paremiologik konstruksiyalarda yuzaga chiqadi. Goʻzallikning qiymati kontekstga koʻra ijobiy, ikkilamchi yoki salbiy oqibat bilan bogʻliq tarzda shakllanishi konseptning ambivalent tabiatini koʻrsatadi.

Tadqiqotning ilmiy natijasi goʻzallik konseptining oʻzbek va nemis paremiologiyasidagi aksiologik mazmunini oʻzaro bogʻlangan funksional-semantik modellar tizimi sifatida tavsiflashdan iborat. Ushbu yondashuv qiyosiy paremiologik tadqiqotlarda leksik ekvivalentlik bilan cheklanmasdan, aksiologik invariantlarni aniqlash zarurligini koʻrsatadi. Kelgusida tadqiqot korpusini frazeologik birliklar, badiiy matnlar va zamonaviy media diskursi hisobiga kengaytirish goʻzallik konseptining turli diskurslarda verbalizatsiyalanish xususiyatlarini yanada batafsil yoritish imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Dudenredaktion (Hrsg.): Duden – Redewendungen: Wörterbuch der deutschen Idiomatik. 5., vollständig überarbeitete Auflage. – Berlin: Dudenverlag, 2020. – 928S.
2. Karasik V. I. *Yazykovoy krug: lichnost, kontsepty, diskurs*. – Volgograd: Peremena, 2002. – 477s.
3. Maslova V. A. *Lingvokulturologiya*. – Moskva: Akademiya, 2001. – 208 s.
4. Mieder W. *Proverbs: A Handbook*. – Westport, CT: Greenwood Press, 2004. – 304p.
5. Mirzayev T., Musoqulov A., Sarimsoqov B. (tuzuvchilar). *O‘zbek xalq maqollari*. – Toshkent: Sharq, 2005. – 512 b.
6. Permyakov G. L. *Osnovy strukturnoy paremiologii*. – Moskva: Nauka, 1988. – 236s.
7. Stepanov Yu. S. *Konstanty: Slovar russkoy kultury. Opyt issledovaniya*. – 3-e izd. – Moskva: Akademicheskii proyekt, 2004. – 992 s.
8. Wander K. F. W. (Hrsg.). *Deutsches Sprichwörter-Lexikon*. Bd. 3. – Leipzig: F. A. Brockhaus, 1873. – Elektron nashr: Wörterbuchnetz. URL: <https://woerterbuchnetz.de/?sigle=Wander&lemid=S01341>

REFERENCES

1. Dudenredaktion. *Redewendungen: Wörterbuch der deutschen Idiomatik*. Berlin: Dudenverlag. [Publication details to be verified.]
2. Karasik, V. I. (2002). *Yazykovoy krug: lichnost, kontsepty, diskurs* [Language Circle: Personality, Concepts, Discourse]. Volgograd: Peremena.
3. Maslova, V. A. (2001). *Lingvokulturologiya* [Linguoculturology]. Moscow: Akademiya.
4. Mieder, W. (2004). *Proverbs: A Handbook*. Westport, CT: Greenwood Press.
5. Mirzayev, T., Musoqulov, A., & Sarimsoqov, B. (Comps.). (2005). *O‘zbek xalq maqollari* [Uzbek Folk Proverbs]. Tashkent: Sharq.
6. Permyakov, G. L. (1988). *Osnovy strukturnoy paremiologii* [Foundations of Structural Paremiology]. Moscow: Nauka.
7. Stepanov, Y. S. (2004). *Konstanty: Slovar russkoy kultury. Opyt issledovaniya* [Constants: Dictionary of Russian Culture. A Research Experience] (3rd ed.). Moscow: Akademicheskii Proyekt.
8. Wander, K. F. W. (Ed.). (1873). *Deutsches Sprichwörter-Lexikon* [German Proverb Lexicon] (Vol. 3). Leipzig: F. A. Brockhaus. Wörterbuchnetz. <https://woerterbuchnetz.de/?sigle=Wander&lemid=S01341>

ISSN 3060-4559

MAQOLA TALABLARI